

Het wetsontwerp van de commissie werd echter niet in behandeling genomen. Voorlopig bleef het Organiek Besluit gelden en daarmee behield de theologische faculteit haar hervormd karakter.

De wetsontwerpen tussen 1868 en 1875

Na 1849 hield de wetgever zich nauwelijks meer met het hoger onderwijs bezig, ook al laaiden telkens weer discussies over het bestaansrecht van de theologische faculteit op. Daarbij duiken naast het al door Opzoomer verwoorde staatsrechtelijke bezwaar twee nieuwe argumenten tegen een exclusief 'hervormde' faculteit (en tegelijk tegen elke vorm van kerkelijke faculteiten) op.

Het eerste argument is van ecclesiologische aard: de vrijheid van de kerk zou worden onderdrukt door de eis van het Organiek Besluit dat de hervormde kerk alleen diegenen tot het proponentsexamen zou toelaten, die hun kandidaats theologie aan een Rijksuniversiteit hadden afgelegd. Deze ecclesiologische kritiek kwam vooral van de zijde van de aanhangers van het Réveil. Sommigen van hen wilden, dat de hervormde kerk de predikantsopleiding geheel in eigen hand zou nemen, anderen zoals Is. da Costa dat de hervormde kerk óók diegenen tot het proponentsexamen zou toelaten, die aan een 'vrije' theologische instelling zoals het Schotse seminarie in Amsterdam waren opgeleid.⁵⁶

Het tweede argument is van wetenschapstheoretische aard: het vrije en zelfstandige onderzoek van de religies, in het bijzonder van de bronnen en de geschiedenis van de christelijke religie, is onverenigbaar met het confessionele karakter van de theologische faculteit. De wetenschap gaat ervan uit dat alle godsdiensten, dus ook het christendom, als menselijke verschijnselen verklaard moeten worden; de gelovige gaat bij erbaat daarvan uit dat God zich in zijn eigen godsdienst heeft geopenbaard. Daarom moet de hervormde theologische faculteit worden omgezet in een algemene, neutrale faculteit voor godsdienstwetenschap. Deze argumentatie kwam in de jaren 1860 op in de kring van de 'moderne' theologen, die hun centrum hadden in de Leidse theologische faculteit.

Deze moderne theologen ging het om het recht van de godsdienstwetenschap. Daarmee bedoelden zij echter veel meer dan dat zij enkele nieuwe disciplines zoals de godsdienstgeschiedenis en de vergelijkende godsdienstwetenschap in de theologische faculteit wilden invoeren. Veeleer ging het hen erom dat elke theoloog principieel moet uitgaan van de gedachte dat de godsdienst een menselijk verschijnsel is. Elke vorm van dogmatisch-supranaturalistische verklaring is derhalve uit den boze. In iedere discipline mogen alleen de

56. Da Costa doceerde zelf aan dit seminarie, dat van 1852-1860 bestond. Zie Mink, *Op het tweede plan*, 94-96.